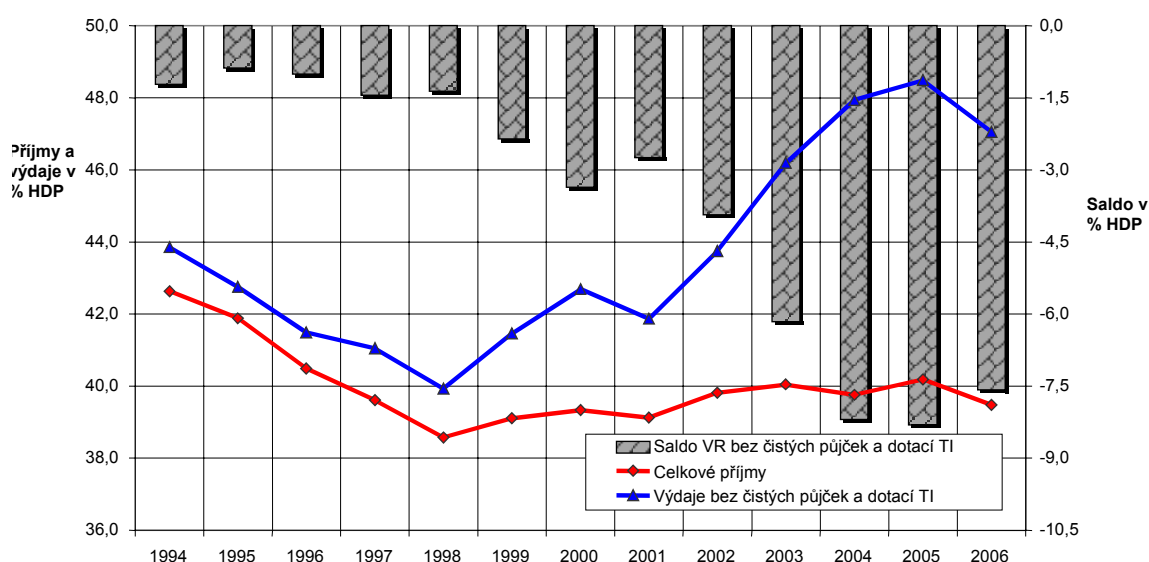

Riziko nesplnění fiskálních kritérií v ČR

Neutěšivý stav veřejných financí v České republice je jedním ze zásadních problémů české ekonomiky. Kromě mnoha nebezpečí spojených se špatným stavem veřejných financí České republiky hrozí v souvislosti s evropskou integrací i nesplnění maastrichtských fiskálních kritérií a oddalování přijetí společné měny. Následující studie chce nejprve stručně nastínit, jak zdravé veřejné finance potřebujeme pro přistoupení k společné měně. V návaznosti na to pak identifikovat základní problematické rysy českých veřejných financí a směry, kterými by se měly ubírat reformní snahy, aby nebylo přijetí eura ohroženo.

Česká fiskální politika je charakteristická prohlubujícími se schodky veřejných rozpočtů, relativně nízkým, ale narůstajícím veřejným dluhem a nedostatky v institucionálním rámci rozpočtového procesu. Narůstající saldo veřejných rozpočtů znázorňuje fiskální projekce Ministerstva financí na grafu 1¹.

graf 1: Vývoj příjmů, výdajů a deficitu veřejných rozpočtů v letech 1994 až 2006 (pasivní scénář), zdroj MF ČR

tabulka 1 : Vývoj veřejného dluhu, 2002 až 2006 (pasivní scénář), zdroj MF ČR

	2002	2003	2004	2005	2006
Veřejný dluh konsolidovaný bez ČKA	27	30,9	36,8	43,4	47,7

Podle metodiky ESA 95 dosahovaly veřejné rozpočty deficitů po celé období 1994-2006. K vysokému nárůstu deficitu (nad 3% HDP) dochází až v roce 2000. Hlavním důvodem je vysoký nárůst podílu výdajů na HDP. Složená daňová kvóta postupně klesala do roku 1998 (38,3 % HDP). Od té doby stagnuje. Výdaje rozpočtů v poměru k HDP do roku 1998 také klesaly (ze 44% HDP na 40% HDP). Od tohoto roku zaznamenávají vysoký každoroční nárůst

¹ Fiskální projekce počítá s odhadem deficitů podle metodiky ESA 95, která se blíží aktuálnímu pojetí rozpočtu. Deficity podle ESA 95 zveřejňuje ČSÚ se značným zpožděním, a tak MF bere v práci s jejich odhady. Jedná se o metodiku použitou při hodnocení plnění fiskálních kritérií.

(s výjimkou roku 2001), tak že v roce 2002 došlo k jejich navýšení zpět na 44%.

V autonomním scénáři vývoje Ministerstvo počítá s nárůstem výdajů veřejných rozpočtů v roce 2005 na zhruba 49% HDP při deficitu přibližně 9% HDP. V takovém případě by podle scénáře došlo k nárůstu veřejného zadlužení v roce 2006 až 47% HDP. Z výše uvedených čísel je zřejmé, že při absenci jakékoliv reformy veřejných financí by došlo k samovolnému rozevírání nůžek mezi příjmy a výdaji rozpočtu a poměrně rychlému nárůstu veřejné dluhu.

Obecných rizik tohoto vývoje pro českou ekonomiku je více. Vysoké rozpočtové deficity snižují množství úspor v ekonomice a tím primárně omezují možnosti investic. V důsledku pak dochází k tlaku na růst úrokové míry a k růstu deficitu běžného účtu platební bilance². Problémy platební bilance může dále vyostřit souběžný pokles přílivu PZI³, který do značné míry vyvažoval deficity běžného účtu. Narůstající veřejné zadlužení rychle zvyšuje náklady na obsluhu dluhu. Vysoké rozpočtové deficity navíc snižují funkčnost automatických stabilizátorů⁴ a paralyzují možnosti diskreční fiskální stabilizace. Zdravé veřejné finance (cyklicky vyrovnané rozpočty) jsou tedy nezbytné pro makroekonomickou stabilitu jakékoliv země, a narůstající deficity veřejných financí jsou tak spojeny se značnými riziky.

V souvislosti se vstupem České republiky spolu s dalšími deseti zeměmi do Evropské unie vyplývají ze špatného stavu veřejných financí i další rizika. Každá z nově přistupujících zemí formuje svojí strategii optimálního načasování přijetí společné měny. Neřešení problémů veřejných rozpočtů nebo podcenění naplánované reformy však může ve finále vést k nutnosti posouvat předpokládané přijetí eura do vzdálenější budoucnosti. ČR se také může dostat do rozporu s pravidly platnými v Unii (Paktem stability a růstu⁵).

Před vstupem do měnové unie musí země splnit tzv. konvergenční kritéria (viz BOX 1). Ty mají prověřit schopnost země přijmout společnou měnu. Ačkoliv o jejich správném nastavení lze z ekonomického pohledu pochybovat a současné nastavení zůstává do velké míry spíše z politických důvodů, je faktem, že strategie české hospodářské politiky bude muset počítat s jejich splněním podle naplánovaného přijetí společné měny.

Box 1: Maastrichtská konvergenční kritéria

Stabilita kurzu: členský stát musí přistoupit k ERM 2 (mechanismus směnných kurzů) a setrvat v něm po dobu dvou let před přijetím společné měny tak, aby se pohyboval ve stanoveném flukтуаčním pásmu bez devalvace⁶.

Deficit veřejných rozpočtů: jeho výše (podle metodiky ESA 95) v poměru k hrubému domácímu produktu v tržních cenách nesmí překročit referenční hodnotu 3%. Plnění kritéria se váže k roku, ve kterém ČR přistoupí k ERM 2. Výjimkou jsou případy, kdy buď poměr

² Počítáme pouze s částečným efektem rikardiánské ekvivalence v tranzitivních ekonomikách, tj. pokles vládních úspor je jen částečně kompenzován ekvivalentním nárůstem úspor soukromých.

³ Navíc lze počítat se zvýšeným odlivem výnosů.

⁴ Lze jen těžko předpokládat, že zvýšení již tak vysokého deficitu při ekonomickém poklesu bude mít stabilizující účinky na výstup. Snížená důvěra a vyšší úrokové sazby převáží dopady výdajového multiplikátoru.

⁵ Komise sice nemůže na členy Unie, kteří ještě nepřijali společnou měnu, aplikovat sankce, ale negativní hodnocení mohou mít dopad na budoucí pozici ČR při vyjednávání o přijetí společné měny. Na druhou stranu zůstává otázkou, do jaké míry budou současná pravidla Paktu platit i v budoucnosti.

⁶ Centrální parita není nutně neměnná a ECOFIN ji může na návrh Komise změnit. Rovněž při překročení flukтуаčního pásma nemusí jít nutně o porušení kursového kritéria. Posouzení je ve finále na ECOFINU, který se rozhodne pravděpodobně v závislosti na velikosti a délce výchyly z flukтуаčního pásma.

podstatně klesl a blíží se referenční hodnotě nebo překročení referenční hodnoty bylo pouze výjimečné a dočasné.

Veřejný dluh: jeho výše v tržních cenách (hrubý úhrn dluhů v nominálních hodnotách na konci roku) v poměru k hrubému domácímu produktu v tržních cenách nemůže překročit 60% HDP. Výjimkou je případ, kdy se poměr uspokojivým tempem snižuje a blíží referenční hodnotě. Plnění kritéria se váže k roku, ve kterém ČR přistoupí k ERM 2.

Kritérium cenové stability: průměrná míra inflace nesmí během jednoho roku překročit o více než 1,5 p.b. míru inflace tří neúspěšnějších členských států s nejnižší inflací.

Kritérium dlouhodobých úrokových sazeb: průměrná dlouhodobá nominální úroková sazba členského státu (podle dlouhodobých státních dluhopisů) nesmí překročit o více než 2 p.b. úrokovou sazbu tří neúspěšnějších členských států s nejnižší mírou inflace.

Kritérium nezávislosti CB: legislativně musí být v domácím zákonodárství zakotvena nezávislost CB včetně zákazu financování vlád a umožňování zvýhodněného přístupu k úvěrům.

Podle společného dokumentu České národní banky, Ministerstva financí a Ministerstva průmyslu a obchodu nazvaného „Strategie přistoupení České republiky k eurozóně“ vidí tyto tři klíčové instituce přijetí eura reálně v horizontu let 2009-2010. ČNB (například Dědek 2003) se původně vyjadřovala pro pokud možno co nejrychlejší přijetí společné měny, tedy již v roce 2007⁷. Pro rychlé přijetí se vyjadřuje i většina centrálních bank dalších nových členů Unie. Většina z nich bude chtít přijmout euro v nejbližším možném termínu (viz tabulka 2).

V České republice probíhá dodnes živá debata nad tím, kdy je vhodné přistoupit k eurozóně. Argumenty odpůrců rychlého přijetí společné měny obvykle staví na tzv. teorii optimální měnové oblasti. Zdůrazňují nutnost dosáhnout nejprve dostatečného stupně sladění hospodářského vývoje, vzájemné obchodní provázanosti, dostatečného stupně reálné a nominální konvergence tak, aby v případě společné měny hrozilo minimální riziko asymetrických šoků, popřípadě existovaly efektivní nástroje pro reakci na takový šok (pružná fiskální politika, pružný trh práce). Autor studie se řadí ke skupině, která se domnívá, že samotné rychlé přijetí společné měny může v případě malé vysoce otevřené ekonomiky⁸ přispět k urychlení stupně sladění cyklického vývoje, k vyšší obchodní provázanosti s ostatními ekonomikami eurozóny a podpořit konvergenci. Škodlivé pak může být naopak výrazné zpoždění přijetí eura za ostatními tranzitivními ekonomikami. Čeští exportéři se ocitnou v jednoznačné komparativní nevýhodě oproti ostatním tranzitivním ekonomikám, což může mít negativní vliv na český zahraniční obchod. Další odklady přijetí eura mohou vést k postupnému odlivu kapitálu⁹ a odrazení možných potenciálních investorů, kteří se častokrát rozhodují o umístění investic mezi skupinou tranzitivních ekonomik. Ve výrazném zpoždění v přijetí eura za ostatními nově přistupujícími zeměmi tedy spatřuji jednoznačné riziko.

Před přijetím společné měny musí být ovšem vytvořen dostatečný manévrovací prostor pro fiskální politiku tak, aby mohla působit stabilizačně při účasti ČR v ERM 2 a po přijetí

⁷ V té době však nebylo zcela jasné, jak razantní reformu veřejných financí můžeme očekávat.

⁸ S vysokým podílem obchodu s ostatními členy

⁹ Snížení důvěry investorů

společné měny¹⁰. Pružnost a možnosti domácí fiskální politiky dle mého názoru zcela zásadně ovlivní rychlost přistoupení k eurozóně. Nejde jen o pouhé jednorázové splnění konvergenčních kritérií (max. deficit 3 % HDP, max. veřejné zadlužení 60% HDP), ale veřejné finance musí být natolik zdravé, aby fiskální politika měla dostatečné možnosti nahradit měnovou politiku při makroekonomické stabilizaci. Pasivní scénář Ministerstva financí¹¹ jasně ukazuje, že do roku 2006 České republice hrozí nejen prohlubování schodků ale i rychlý nárůst veřejného dluhu. Podle dlouhodobějších odhadů¹² hrozí nárůst veřejného dluhu do roku 2009 až na 58 %. Na nepříznivou situaci se rozhodlo reagovat Ministerstvo financí snahou reformovat veřejné finance. Úspěšnost a dostatečná hloubka reformy budou pravděpodobně klíčové pro možnost ČR přijmout společnou měnu. Problémy s veřejnými financemi mají i další noví členové. Strategie jejich přistoupení v závislosti na plnění fiskálních kritérií ukazuje následující tabulka. Deficity a veřejné dluhy v roce 2006 nejsou odhadem na základě pasivních scénářů, ale počítají již s aktivními opatřeními vlád.

tabulka 2: Strategie přistoupení a veřejné finance, zdroj: PEP (2003), ministerstva financí Estonska, Polska a ČR, Šaroch (2003)

země	strategie přistoupení	deficit veřejných financí v roce 2003/2006 (%HDP, ESA 95)	veřejný dluh v roce 2003/2006 (% HDP, ESA 95)	splnění fiskálních kritérií
ČR	2009-2010	-6,3 % / -4%	19,5 % / 36,7 %	2008
Maďarsko	2007	-4,9 % / -2,5 %	55% / 49 %	2006
Polsko	2008-2009	-4,8% / -3,3%	44,3 % / 58,7 %	2007
Slovensko	2007-2008	-5,3% / -3,3 %	33,2 % / 00%	2006
Slovinsko	2007	-1,27 % / -0,7 %	26% / 24 %	2004
Estonsko	2007	-0,5 %/-1 %	5,5 % / 3,1 %	2004

Podcenění reformy veřejných financí může vést ke značnému opoždění v přijetí společné měny. Důležité je, aby byly provedeny v maximální možné rychlosti takové reformy na straně výdajů a příjmů, které povedou k dlouhodobé stabilitě veřejných rozpočtů, a vytvoří tak dostatečný manévrovací prostor pro stabilizační fiskální politiku. Reforma by neměla ohrozit svými opatřeními proces reálné konvergence¹³. V následujícím textu se podíváme na základní příčiny rozpočtových potíží v ČR a zhodnotíme dostatečnost zásadních navrhovaných opatření z hlediska budoucího zvýšení flexibility rozpočtového hospodaření v ČR.

Reformy: strana příjmů a výdajů

Hlavním důvodem nárůstu deficitu je růst výdajů veřejných rozpočtů v poměru k HDP (viz graf 1) při stagnujícím poměru příjmů na HDP. Z podrobnější analýzy vyplývají následující skutečnosti.

1) Nárůst deficitů je daný především prohlubováním sald státního rozpočtu.

Tuto skutečnost dokládá názorně následující tabulka.

¹⁰ viz například Mandel, Tomšík (2003), Dědek (2003) nebo Strategie přistoupení ČR k eurozóně (2003).

Většina autorů se shoduje na tom, že význam fiskální politiky bude zásadní především během účasti v ERM 2 a v prvních letech po přistoupení k euru. S narůstající sladností hospodářského vývoje by mělo klesat i riziko asymetrických šoků.

¹¹ viz graf 1 a tabulka 1

¹² Ministerstvo financí provádí ve své strategii odhad pouze do roku 2006. Dlouhodobější prognózu provedla například Patria Finance, zdroj na Internetu:

http://www.patria.cz/generated/ek_analyza/Budoucnost_veřejneho_dluhu.pdf

¹³ Zde mám na mysli především opatření na straně příjmů.

tabulka 3 : Veřejné rozpočty (saldo v metodice GFS MMF, mld Kč), zdroj ČNB

	1999	2000	2001	2002
státní rozpočet	-29,6	-46,1	-67,7	-45,7
místní rozpočet	18,5	-2,5	-11,2	-4,3
státní finanční aktiva	-5,2	-5,7	.	.
státní fondy	-0,6	2,6	11,2	12,3
Pozemkový fond	-0,3	-0,5	-0,1	-0,5
Fond národního majetku	2,9	-11,5	13,2	28,4
zdravotní pojišťovny	2,5	2,1	1,4	-1,2
ostatní	0,7	-0,4	0,9	-0,8

2) Růst deficitu není dán náklady transformace

(mld. Kč)	Privatizace	Dotace TI	Rozdíl (priv. – TI)
1993	26,3	0,0	26,3
1994	31,7	0,0	31,7
1995	27,1	3,4	23,7
1996	25,7	11,1	14,6
1997	13,8	11,6	2,2
1998	15,5	18,4	-2,9
1999	26,0	7,6	18,4
2000	20,5	20,1	0,4
2001	59,9	51,1	8,8
2002	126,6	64,0	62,6
CELKEM	373,1	187,3	185,8

tabulka 4: Mimořádné příjmy a výdaje veřejných rozpočtů, zdroj: MF ČR (koncepte reformy VF)

Za náklady transformace můžeme považovat mimořádné výdaje v podobě dotací tzv. transformačním institucím¹⁴ očištěné o mimořádné privatizační příjmy. Nárůst deficitů veřejných rozpočtů není dán náklady transformace, protože privatizační příjmy kromě roku 1998 zatím vždy převýšily dotace transformačním institucím. To, že prohlubování deficitů veřejných rozpočtů je taženo jinými faktory znázorňuje i graf 1, ve kterém je deficit o mimořádné příjmy a výdaje očištěn.

Na druhou stranu ovšem nelze tato čísla prezentovat příliš optimisticky. Přes transformační instituce bylo provedeno velké množství nestandardních operací, kterými vláda realizovala svojí fiskální politiku tak, aby se nepromítla do aktuálního salda státního rozpočtu. Výsledkem byla akumulace skrytého dluhu v těchto institucích, který se dříve nebo později promítne do salda státního rozpočtu. Vedle skrytého dluhu transformačních institucí v sobě skrývají značná rizika také vysoké poskytnuté záruky státu (České dráhy, IPB). Celkový objem mimorozpočtových závazků a záruk jako podíl na HDP ve srovnání se skutečně vykazovaným¹⁵ podílem hrubého veřejného dluhu na HDP názorně demonstruje následující tabulka.

tabulka 5: Mimorozpočtové závazky a záruky státu, zdroj: OECD

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
mimorozpočtové závazky a záruky	9,7	7,9	8,3	11,4	11,9	14	14,2	18,9

¹⁴Finanční skupina České konsolidační agentury a Česká inkasní.

¹⁵ V současné době je už veřejný dluh vykazován včetně závazků ČKA

(% HDP)								
hrubý veřejný dluh (% HDP)	17,6	15,3	13,2	12,9	13,0	14,5	16,7	18,7

Ke krytí skrytých závazků budou muset být v budoucnu použity další jednorázové příjmy z privatizace. To bohužel omezuje možnost použití privatizačních příjmů na systémové změny jako je zásadní reforma důchodového systému.

Positivně lze v této souvislosti hodnotit opatření navržená koncepcí reformy veřejných financí: závazek vlády nepřevádět na ČKA nová špatná aktiva¹⁶ a urychlit ukončení činnosti transformačních institucí nebo vytvářet rezervy (podle rizikovosti) na dříve i nově přijaté záruky.

3) Nárůst výdajů je tlačěn zejména růstem mandatorních¹⁷ a quasi-mandatorních výdajů¹⁸.

Mandatorní výdaje jsou buď dány zákonem nebo vyplývají z jiných víceméně pevně daných závazků státu. Jejich vysoká výše do velké míry snižuje manévrovací schopnost výdajové politiky veřejných rozpočtů. Mandatorní výdaje zabírají v současné době 55% celkových výdajů státního rozpočtu, takže jejich další procentní nárůst způsobí zhruba půlprocentní nárůst celkových výdajů. Dohromady s quasi-mandatorními výdaji tvoří dokonce 81,4 % výdajů státního rozpočtu. Nejvýznamnější položky mandatorních výdajů a jejich nárůst znázorňuje tabulka 2. Je vidět, že největší podíl v čí tvoří sociální transfery. Ty díky vysokému podílu na samotném státním rozpočtu značnou měrou přispívají k nárůstu jeho výdajů.

tabulka 6: Mandatorní výdaje, zdroj OECD, výpočty autor

Položka	Váha ve státním rozpočtu (2003)	Nárůst (1997-2003)	příspěvek k celkovému nárůstu výdajům státního rozpočtu (1997-2003)
mandatorní výdaje dané zákonem; z toho:	50,40%	55,50%	26,27%
-sociální transfery ¹⁹	40,40%	54,00%	20,71%
-státní příspěvky do zdravotního pojištění	4,00%	75,50%	2,53%
-dluhová služba	2,90%	33,00%	1,06%
-podpora stavebního spoření	1,60%	236,80%	1,64%
-ostatní mand. výdaje dané zákonem	1,50%	20,40%	0,36%
Ostatní mandatorní výdaje (především výdaje vyplývající ze státních záruk a úvěrů)	2,03%	158,70%	1,82%
Quasi mandatorní výdaje; z toho:	25,23%	70,80%	15,28%

¹⁶ Již od roku 2004.

¹⁷ Mandatorní výdaje jsou výdaje vyplývající ze zákonů, jiných právních norem a smluvních závazků státu. Například sociální transfery, platby na penzijní připojištění, stavební spoření, platby do zdravotního pojištění, dluhová služba a záruky.

¹⁸ Především výdaje na obranu a mzdy zaměstnanců ve veřejné správě.

¹⁹ Sociální transfery jsou uváděny jinak než je chápe metodika ESA 95. Jsou očištěny o výdaje na školství a celkové výdaje na zdravotnictví, navíc zde naopak figureje podpora systému stavebního spoření.

-armáda	5,90%	65,50%	3,38%
-platy ve veřejné správě	16,40%	44,30%	7,17%
ostatní výdaje státního rozpočtu	22,34%	9,00%	2,69 %
Celkové výdaje státního rozpočtu	100,00%	46,01%	46,01%

Celkové výdaje státního rozpočtu narostly v období 1997-2003 o 46 procent. Mandatorní výdaje k tomuto nárůstu přispěly zhruba dvaceti osmi procenty. Samotné sociální transfery pak způsobily zhruba dvacet jedna procent celkového nárůstu veřejných výdajů²⁰. Enormní nárůst zaznamenala podpora stavebního spoření a výdaje vyplývající ze státních záruk a úvěrů²¹. Dochází rovněž k velkému nárůstu plateb státu do systému zdravotního pojištění. Quasi mandatorní výdaje, které tvoří z velké části výdaje na obranu a platy ve veřejné správě, se na celkovém nárůstu výdajů podíleli dalšími patnácti procenty²².

Rozpočtové problémy byly tedy v první řadě způsobeny nárůstem výdajové strany rozpočtu, a ta je tažena růstem mandatorních a quasi mandatorních výdajů. Nárůst těchto výdajů snižuje flexibilitu rozpočtového hospodaření, a tím rovněž i schopnost působit stabilizačně při přijetí společné měny. Vážně míněná reforma veřejných financí přinášející jejich dlouhodobou stabilizaci by tedy měla být orientována především na snížení mandatorních a quasi mandatorních výdajů rozpočtu. V centru pozornosti by měly stát zejména ty oblasti, které nejvíce přispívají k nárůstu výdajů. Tedy takové výdaje, které mají vysoký podíl na celkových výdajích a vysoký nárůst v posledním období: sociální transfery (důchodový systém, státní sociální podpora, nemocenské dávky) nebo objem platů ve veřejné správě. Vedle toho by neměly být ignorovány výdaje s nižší vahou, ale enormním nárůstem: výdaje na podporu stavebního spoření, výdaje vyplývající ze státních záruk a úvěrů nebo narůstající platby státu do systému zdravotního pojištění.

Vládní reforma veřejných financí také deklaruje, že prim mají hrát opatření na straně výdajů. Reforma je rozdělena do dvou etap. První z nich (do roku 2006) počítá s 60-75% všech opatření na straně výdajů, tak aby bylo dosaženo celkového deficitu veřejných rozpočtů²³ do 4% HDP²⁴. Jednotlivá opatření na straně výdajů a jejich dopady na státní rozpočet stručně shrnuje následující tabulka.

tabulka 7: Opatření na straně výdajů, zdroj MF ČR

aktivní výdajová opatření	celkový fiskální dopad na státní rozpočet (2003-2006) mld. Kč	celkový fiskální dopad na státní rozpočet (2004-2006) %
důchody-parametrické změny	-0,2	-0,1 %
důchody-tempa valorizace	8,6	4,5 %
nemocenské dávky	22,2	11,8 %
státní sociální podpora	1,3	0,7 %
dávky sociální péče	1,7	0,9 %

²⁰ K problematice nárůstu sociálních transferů bližší BOX 2.

²¹ Díky nízkému podílu na celkových výdajích rozpočtu nemá ale enormní nárůst podpory stavebního spoření takový dopad na celkové rozpočtové hospodaření.

²² Naddimenzovanost quasi mandatorních výdajů může být dána neefektivním a neekonomickým chováním státní správy (neprůhledné zadávání veřejných zakázek, přezaměstnanost)

²³ státní rozpočet + státní fondy + rozpočty zdravotních pojišťoven + rozpočty obcí a krajů – očištění o příjmy z privatizace a náklady transformačních institucí.

²⁴ Od toho jsou odvozeny příslušné výdajové stropy pro rozpočet centrální vlády a státní rozpočet.

stavební spoření	1,2	0,6 %
platy-16 třídní systém a pokles stavu zaměstnanců v OSS a PO o 2% ročně	65,9	34,9 %
platy-moratorium na zvyšování počtu pracov. v ústředních OSS	2,4	1,3 %
platy-zachování platů ústavních činitelů na úrovni roku 2003	0,3	0,2 %
platy-školství	4,5	2,4 %
snížení výdajů na dluhovou službu při nižším deficitu	13,6	7,2 %
dodatečné škrty (obrana, výzkum a vývoj, dotace podn. subj. a další)	67,4	35,7 %
aktivní výdajová opatření celkem	188,9	100%

Z navrhovaných opatření na straně výdajů mají stěžejní efekty přinést dodatečné škrty, snižování počtu zaměstnanců v ústředně řízených veřejných službách (34,9% veškerých efektů) a úpravy v oblasti nemocenských dávek (11,8 % veškerých efektů). Vzhledem k tomu, že při abstrahování od snížení výdajů na dluhovou službu²⁵ ostatní opatření přinesou za tři roky méně než 17 % celkových efektů, můžeme výše uvedené oblasti považovat za stěžejní výdajová opatření první fáze reformy veřejných financí. Snahu snižovat stavy zaměstnanců na základě personálních a organizačních auditů v ústředně řízených státních službách lze hodnotit pozitivně. Platy ve státní správě tvoří značnou část quasi mandatorních výdajů (viz. tabulka 4). Snižování jejich objemu na základě racionalizace a zvýšení efektivity fungování úřadů je změnou, která může přinést dlouhodobé úspory. Na druhou stranu změny v systému vyplácení nemocenských dávek, které přinesou druhé nejvyšší efekty, jsou parametrického charakteru²⁶ a nevypadá, že by mohly dlouhodobě výrazně přispívat k omezení mandatorních výdajů. Dodatečné škrty, kterými vláda zajistila 35,7% celkových úspor byly dohledány na „poslední chvíli“ a neprovází je systémovější změny.

Ve výdajových opatřeních první etapy reformy schází zásadnější systémové změny, na které samotný dokument upozorňuje, ale pouze v tom slova smyslu, že proběhnou v budoucnu. K takovýmto změnám by měly patřit zejména reformy těch oblastí, které vyvolávají vysoký podíl sociálních transferů: zásadní reforma důchodového systému (má na starosti připravit MPSV, viz BOX 2), zásadní reforma nemocenského pojištění²⁷, změna systému státní sociální podpory²⁸.

Box 2: Dlouhodobým problémem veřejných rozpočtů je stárnutí populace, které zvyšuje výdaje penzijního systému²⁹

²⁵ Ty nemohou být dle mého úsudku považovány za aktivní výdajové opatření v pravém slova smyslu, protože vyplývají automaticky z přijatých výdajových i příjmových opatření. Tím nechci nijak snižovat význam tohoto faktoru, ale pouze upozornit na to, že se jedná spíše o pozitivní důsledek reformy než o reformu samotnou.

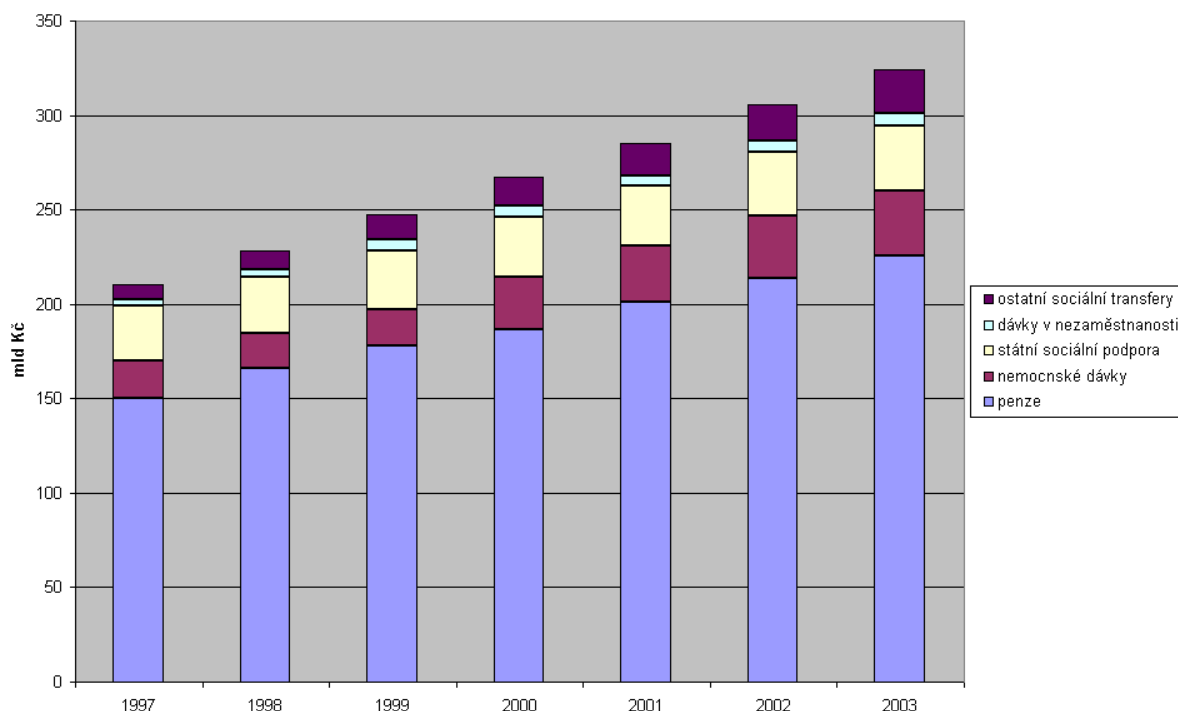
²⁶ Moratorium na zvyšování redukčních hranic, prodloužení rozhodného období pro určení vyměřovacího základu, redukce vyměřovacího základu po dobu prvních 14 dní nemoci a snížení denní dávky pro první tři dny nemoci

²⁷ Se zásadnější reformou reformní scénář počítá s účinností od roku 2005

²⁸ Zásadnější reforma od roku 2006.

²⁹ Nejen výdaje penzijního systému, ale např. i příspěvky státu do systému zdravotního pojištění.

Skladbu sociálních transferů a její vývoj znázorňuje graf 2, na kterém je vidět absolutní nárůst (mld Kč) v rozkladu na jednotlivé složky. V rámci sociálních transferů zabírají vyplácené penze největší podíl (70% v roce 2003) a podílí se rovněž vysokou měrou na státním rozpočtu (28% v roce 2003)³⁰. Při současném průběžně financovaném penzijním systému bude jeho schodek čím dál více zatěžovat státní rozpočet. Vývoj příjmů a výdajů³¹ penzijního systému znázorňuje následující tabulka 8. Zadlužení systému při nezměněných parametrech hrozí nárůstem do neudržitelných hodnot.

graf 2: Sociální transfery, zdroj dat OECD

tabulka 8 : Příjmy a výdaje penzijního systému, zdroj: Bezděk 2000, MPSV

rok	příjmy	výdaje	saldo
1996	133,9	129,5	4,4
1997	146,3	152,8	-6,5
1998	156,3	168,8	-12,5
1999	161,8	181,3	-19,5
2000	170	186,8	-16,4
2001	186	201	-15,0
2002	192,3	209,9	-17,6

Jistý prostor poskytují parametrické úpravy: zvýšení věku odchodu do důchodu, změna indexace dávek nebo změna příspěvkové sazby. Z dlouhodobého hlediska se však jeví kombinace parametrických opatření jako těžko prosaditelná a vzhledem k ostatním cílům hospodářské politiky jako nereálná. Vysoký nárůst věku pro odchod do důchodu, velký pokles

³⁰Díky velké váze vyplácených penzí (28% výdajů státního rozpočtu, 70% sociálních transferů) jejich nárůst nejvíce přispěl k nárůstu sociálních transferů.

³¹ Výdaje penzijního systému tvoří především starobních důchody (zhruba ze 70%), důchody invalidní, vdovské a vdovecké a sirotčí.

penzijních dávek v relaci ke mzdám nebo zvýšení již tak vysokého penzijního příspěvku sice na jedné straně mohou zabezpečit dlouhodobou stabilizaci penzijního systému z makroekonomického pohledu. Na druhou stranu je jasné, že při současném demografickém trendu by takovéto parametrické změny měly negativní dopad na finanční situaci občanů: ty by v produktivním věku platili ještě více a v důchodovém pobírali ještě méně³². Proto bude dříve nebo později nutné reformovat stávající systém hlouběji (tj. založit ho na více pilířích). Změna průběžného systému na částečně fondový³³ je podle mezinárodních zkušeností značně nákladná a tudíž spojena s dočasnými nadměrnými deficity státních rozpočtů. Odkládání takovýchto zásadních reforem do vzdálenější budoucnosti tak může buď ohrozit splnění maastrichtských kritérií nebo případně vést k porušení pravidel Paktu stability a růstu (v současném znění³⁴) a následným sankcím při našem členství v EU³⁵.

4) Neexistuje velký prostor pro realizaci reformy veřejných financí přes příjmovou stranu

Neexistuje velký prostor pro zvyšování daňové kvóty. Podíl daní a příspěvků na sociální zabezpečení³⁶ na příjmech veřejných rozpočtů je rozhodující a tím pádem nelze příliš počítat s reformou zaměřenou na navýšení podílu příjmů státního rozpočtu na HDP. Složená daňová kvóta je sice relativně nízká ve srovnání s vyspělejšími zeměmi EU, ale vedle zemí na podobném stupni hospodářského vývoje je příliš vysoká (viz tabulka 9). Vysoké daně do velké míry podvazují rozvoj soukromého sektoru. Země na nižším stupni hospodářského vývoje mezi sebou navíc do značné míry soupeří o zahraniční investice podporující reálnou konvergenci. Vysoké zdanění zahraniční investory odrazuje³⁷.

tabulka 9: Daňová kvóta 2000, zdroj MF ČR a OECD

Dánsko	56%
Švédsko	55,6%
Rakousko	46,7%
Česká republika	39,40%
Maďarsko	39,10%
Řecko	37,80%
Slovensko	35,80%
Švýcarsko	35,70%
Španělsko	35,20%
Portugalsko	34,50%
Polsko	34,10%
Irsko	31,10%
EU-15	41,60%

³² konkrétní výpočty viz např: Bezděk (2000)

³³ Není cílem tohoto textu analyzovat možnosti volby penzijního systému. Důležité je, že přechod na systém, ve kterém si občané částečně ať už povinně nebo dobrovolně spoří na budoucí penze, je spojen krátkodobě s vyššími náklady a dlouhodobě obvykle s úsporami.

³⁴ Je známo, že současná pravidla Paktu neposkytují členským zemím dostatek prostoru pro zásadnější rozpočtové reformy (penzijní reforma) spojené s dočasně vyššími deficity.

³⁵ S důchodovou reformou v současné době vládní kabinet počítá. I když nejsou známy přesné kontury, bude systém pravděpodobně založen na švédském modelu s tím, že MPSV vypracuje věcný záměr, který by měl být schválen v roce 2005 a změny by měly nabíhat po roce 2010 (blíže Kopecký Josef, Vláda: Nové penze čekají čtyřicátníky, Hospodářské noviny 19.11.2003)

³⁶ V České republice je zvlášť vysoký podíl příspěvků na sociální zabezpečení na HDP

³⁷ Především vysoké zdanění příjmu právnických osob (snižuje zisk po zdanění) a vysoké zdanění práce (zvyšuje náklady na práci) odrazují zahraniční investory. Posledním příkladem může být rozhodnutí jihokorejské automobilky Hyundai Motor, která pro svojí investici za 1, 5 miliardy dolaru dala přednost rozhodnutí mezi Polskem a Slovenskem. K hlavním důvodům patřilo právě vyšší daňové zatížení v ČR.

Z výše uvedených důvodů se domnívám, že reforma, která by vedla k navyšování daňové kvóty, může být nebezpečná a v budoucnu ohrozit proces reálné konvergence. Navíc takováto reforma nereaguje primárně na původ rozpočtových problémů, který je na straně výdajů.

Příjmová opatření vládního scénáře reformy mají vylepšit v horizontu let 2004-2006 příjmovou stranu rozpočtu o zhruba 63 mld. Kč. Hlavním přispěvatelem k tomuto nárůstu je harmonizace s právem ES v oblasti spotřebních daní³⁸ a DPH³⁹. Největší efekt přinesou opatření týkající se DPH. Podle norem EU budeme muset převést část zboží a služeb ze snížené do základní sazby. Nejvyšší rozdíl mezi základní a sníženou sazbou mezi zeměmi EU však bude v budoucnu nutně vyžadovat postupný pokles základní sazby⁴⁰ pravděpodobně při mírném nárůstu snížené sazby. S efekty DPH by se tak mělo počítat spíše jako s dočasnými.

Domnívám se, že i jinak na straně příjmu existuje spíše prostor pro snižování než navyšování. Vzhledem k vysoké daňové konkurenci u DPPO si myslím, že existuje větší prostor pro její pokles⁴¹. Vyššího výnosu je totiž častokrát možné dosáhnout menším zdaněním (případ Lucemburska a Irska) než naopak. Existují dokonce názory, že daňová konkurence postupně přispěje k úplnému odbourání této daně⁴². Dalšího prvenství mezi zeměmi EU bohužel dosahujeme v nejvyšším podílu sociálního a zdravotního pojistného (44%) na celkových příjmech z daní a pojistného. I zde je tedy na místě spíše zatížení snižovat než zvyšovat⁴³.

Na základě výše uvedeného se domnívám, že opatření na straně příjmů jsou vedle nezbytné synchronizace s legislativou Unie do značné míry motivována snahou dočasně zalepit mezery v rozpočtu. Zásadní změny by měly už od počátku reformy probíhat na straně výdajů tak, aby byl v delším období vytvořen prostor spíše pro pokles složené daňové kvóty.

Reformy v sestavování realizaci a hodnocení státního rozpočtu

Transparentní rámec, ve kterém dochází k sestavování, realizaci a hodnocení rozpočtu je základem pro dlouhodobě vyrovnané rozpočtové hospodaření. Jde především o to, aby v sobě systém obsahoval dlouhodobější aspekty veřejného rozpočtování a přirozené mantinely ročního nárůstu výdajů, které se mohou ocitnout pod jednorázovým politickým tlakem. Bez dostatečných mantinelů může krátkozraké politické chování ohrožovat dosahování dlouhodobých cílů hospodářské politiky. Mezi jinými i plnění fiskálních kritérií nebo celkovou schopnost fiskální politiky působit stabilizačně při přijetí společné měny.

Po většinu devadesátých let vlády sestavovaly rozpočty nekonceptně z roku na rok s absencí jakéhokoliv dlouhodobého výhledu. Značná neprůhlednost hospodaření (daná především velkým množstvím mimorozpočtových fondů a existencí transformačních institucí) a celková zpolitizovanost rozpočtového procesu vedla přirozeně k tlaku na nárůst celkových výdajů a jejich nízkou efektivitu. Pokud má ČR přistoupit k eurozóně je třeba učinit rámec pro fiskální

³⁸ Opatření v oblasti spotřebních daní jsou poměrně jasně dány evropskými požadavky a velký manévrovací prostor zde nezbývá.

³⁹ Přesun části zboží a služeb ze snížené do základní sazby, snížení hranice obratu pro povinnou registraci k DPH,

⁴⁰ Současnou základní sazbu 22% DPH je teoreticky možné snížit až na 15%. Vysoké sazby DPH vedou podle mnoha autorů k větším daňovým únikům.

⁴¹ Počítá se s postupným snížením DPPO ze současných 31 % až na 24% do 1.1.2006.

⁴² Blíže např. Kubátová (2002)

⁴³ Princip fiktivního příjmu ve výši 50% průměrné mzdy a zvýšení vyměřovacího základu pro OSVČ

politiku transparentnější a omezit ho jasnějšími pravidly. Tak aby se nesestavoval každoročně nekoncepčně rozpočet „tak jak vyjde“, ale roční rozpočet automaticky vyplynul, ze schválené střednědobé strategie fiskální politiky vlády.

Vládní reforma veřejných financí se snaží zavést do rozpočtového procesu princip fiskálního cílení, který by měl současnou i budoucí vládu nutit přemýšlet o svých příjmech a výdajích ve střednědobém horizontu. Debata na parlamentní půdě by se tak měla přenést z horizontu jednoho roku do koncepční víceleté roviny. Vláda si nejprve stanoví cílový deficit veřejných rozpočtů⁴⁴ jako procento hrubého domácího produktu na tři roky dopředu. Následně nato vypracuje na základě konzervativní makroekonomické prognózy autonomní scénář fiskálního výhledu⁴⁵. V reakci na tento scénář ministr financí může navrhnout vládě různá opatření na straně příjmů nebo výdajů. Po zohlednění opatření vláda na základě projekce rozpočtových příjmů a stanoveného cílového deficitu určí závazný střednědobý výdajový rámec (SDVR), tj. závazný strop výdajů vlády v jednotlivých letech na tři roky dopředu. To, co bude schvalováno spolu se státním rozpočtem v zákonné podobě, je právě SDVR centrální vlády v užším pojetí a nikoliv podíl deficitu veřejných financí na HDP. Od SDVR se pak následně odvodí jednoleté rozpočty. Institut fiskálního cílení může být v souvislosti s plněním maastrichtských fiskálních kritérií a budoucím dodržováním pravidel Paktu stability a růstu poměrně mocnou zbraní, která bude nutit vlády s dostatečným předstihem formulovat své rozpočtové strategie a vyhnout se tak nadměrným schodkům.

Na druhou stranu s sebou nese také určitá rizika. K těm patří v první řadě kvalita makroekonomické prognózy. Pokud je skutečný růst nižší než předpokládaný, jsou při naplánované výši agregátních vládních výdajů nižší celkové příjmy rozpočtů, a tím pádem je vyšší i schodek v absolutní výši. Jelikož je nižší HDP než se očekávalo je pak ještě výrazně vyšší podíl schodku na něm. Pokud se tedy vláda nezavazuje přímo cílovat podíl deficitu na HDP⁴⁶, ale cíluje závazně SDVR, existuje zde riziko, že nadhodnotí budoucí růst, a tak může sice dodržet výdajový strop, ale i tak výrazně překročí plánovaný podíl deficitu na HDP. Zůstává tedy otázkou, jestli by se vzhledem ke klíčové roli makroekonomické prognózy neměla analýza budoucího vývoje hospodářství provádět v nezávislé instituci, aby se tak předešlo tlakům na nadhodnocování růstu⁴⁷.

Za správnou považují snahu při rozpisu SDVR na jednotlivé kapitoly klást důraz na výkonově orientované rozpočtování, tedy zainteresovat více konkrétní vedoucí pracovníky a správce kapitol na tom, aby dosahovali efektivně a hospodárně konkrétních výkonů. Tento princip, kdy se na jedné straně musí dát vedoucím pracovníkům větší volnost v rozhodování o prostředcích a konkrétních vstupech, na straně druhé se musí stanovit přesné metriky hodnocení jejich výkonů, zmiňují např. také OECD best practices. Základním problémem tohoto přístupu je však právě stanovení vhodných metrik⁴⁸. Je také zapotřebí dát správcům

⁴⁴ Podle návrhu reformy by měl být cíl stanoven jak pro deficit v širokém pojetí, ten by ovšem nebyl do takové míry závazný, tak pro deficit v užším pojetí (státní rozpočet a státní fondy), který by nabýval vyšší míry závaznosti.

⁴⁵ Autonomní fiskální scénář má vycházet ze stávajícího právního a institucionálního prostředí.

⁴⁶ To ve skutečnosti ani dělat nemůže, protože by fiskální politika mohla v mnoha případech působit výrazně procyklicky.

⁴⁷ V Holandsku je ve středním období také cílován objem agregátních výdajů. Analýzu budoucího ekonomického vývoje přitom provádí nezávislá CPB (Central planning Bureau), která vládě předkládá dva scénáře budoucího hospodářského vývoje. Jeden se snaží co nejlépe odhadnout skutečný hospodářský vývoj a druhý, který zohledňuje možná rizika nadhodnocení růstu a jeho odhady jsou tak celkově střízlivější.

⁴⁸ Platí zde staré pravidlo managementu „what you measure, you manage“. V návrhu reformy se počítá se sledováním buď výstupů (vyřízené žádosti, uzavřené soudní případy, četnost kontrol) nebo efekty (snížení dopravní nehodovosti, snížení kriminality atd.).

kapitol dostatečnou volnost, aby byly schopni stanovených výkonů dosahovat, a je nutné zajistit, aby byli při výdajových auditech skutečně motivováni hledat úspory⁴⁹. Do rozdělování SDVR jednotlivým kapitolám by podle návrhu reformy neměla mluvit Poslanecká sněmovna. To je důležité, protože na Sněmovně je pouze posouzení střednědobého agregátního výdajového rámce, ale rozpis do jednotlivých kapitol ve finále určí vláda. Tím na jednu stranu budou mít lobbyistické skupiny malou možnost tláčit v Poslanecké sněmovně na další navyšování rozpočtových výdajů. Na druhou stranu se tím posiluje zodpovědnost vlády při rozdělování prostředků na základě auditu jednotlivých programových aktivit a vyhodnocování plnění výkonů na základě stanovených metrik.

Nová úprava institucionálního rámce státního rozpočtu by měla jednoznačně posílit koncepčnost veřejného rozpočtování v ČR. To jestli nakonec povede i k dodatečným úsporám ve vládním hospodaření a přibližování se k fiskálním kritériím, bude záležet především na **schopnosti vlády provádět v rámci fiskálního cílení opravdu zásadní reformy, nenadhodnocovat makroekonomické prognózy a dodržovat stanovené výdajové rámce. Na druhou stranu v každém případě nespornou výhodou nového systému bude, že na existující problémy transparentně poukáže.**

Závěry

Veřejné finance v ČR jsou charakteristické prohlubujícími se schodky veřejných rozpočtů a relativně nízkým ale rychle narůstajícím veřejným dluhem. Obecných rizik tohoto vývoje je více a k reformě veřejných financí by vláda musela přistoupit v každém případě. Jedním z důvodů pro rychlou konsolidaci veřejných financí je vstup České republiky do Evropské unie a strategie přistoupení k eurozóně. Je nutné nejen splnit maastrichtská fiskální kritéria⁵⁰, ale reformovat dostatečně veřejné finance tak, aby fiskální politika mohla působit stabilizačně během pobytu v ERM 2 a po přijetí eura. Pokud nedojde k dostatečné fiskální konsolidaci, hrozí posouvání termínu přijetí společné měny do vzdálenější budoucnosti. Výrazné opoždění v přijetí eura za ostatními tranzitivními ekonomikami pak považují pro Českou republiku⁵¹ za riskantní.

Špatný stav veřejných financí není dán náklady transformace (dotace transformačním institucím-příjmy z privatizace). Na druhou stranu nelze podceňovat mimorozpočtové závazky státu v Konsolidační bance, které do velké míry budou muset být hrazeny zbývajícími příjmy z privatizace, a omezí tak jejich použití k systémovým reformám.

Rozpočtové problémy jsou dány především nárůstem podílu výdajů státního rozpočtu na HDP. Ten je tlačěn nárůstem mandatorních a quasimandatorních výdajů. Nárůst těchto výdajů snižuje flexibilitu rozpočtového hospodaření a omezuje do značné míry i možnosti fiskální politiky působit stabilizačně při vstupu do EMU. K celkovému nárůstu výdajů nejvíce

⁴⁹ Vládní koncepce reformy veřejných rozpočtů počítá s takovým systémem, ve kterém správci, kteří nachází úspory, nejsou rozpočtové prostředky kráceny a je mu povoleno přesouvat prostředky do dalších efektivních programů. Na druhou stranu mají být kráceny prostředky těm správci, kterým bude prokázáno nevhodné chování. Otázkou je do jaké míry bude takovýto přístup opravdu uplatňován. Již tzv. audity výdajů, které proběhly v 1. pololetí roku 2003 na základě dotazníků ukázaly tendenci vedoucích pracovníků nárokovat více prostředků a přecházet požadavky na hospodárnost a efektivitu formálními opatřeními. Projevila se rovněž neschopnost stanovit si v rámci výkonově orientovaného rozpočtování priority. Změna od institucionálního financování k výkonovému vypadá spíše jako „běh na dlouhou trať“.

⁵⁰ Tj. deficit veřejných financí (ESA 95) za první rok pobytu v ERM 2 musí být max. 3 % HDP, hrubý veřejný dluh za to samé období max. 60 % HDP.

⁵¹ ČR je malou otevřenou ekonomikou s vysokým podílem zahraničního obchodu se zeměmi eurozóny.

konkrétně v období 1997-2003 přispěly sociální transfery (důchodový systém, státní sociální podpora, nemocenské dávky). Na ty by měla být především zaměřena reformní snaha. V koncepci první fáze reformy veřejných financí bohužel chybí zásadnější reformy právě důchodového systému nebo vyplácení dávek sociální podpory, na které dokument sice upozorňuje, ovšem s tím, že budou předmětem zájmu až v další fázi reformy. Speciálně problémy důchodového systému budou s negativními demografickými trendy narůstat. Nevyhnutelná reforma důchodového systému bude v budoucnu spojena s dočasnými vyššími deficity veřejných financí, což může ohrozit plnění maastrichtských fiskálních kritérií.

Neexistuje velký prostor pro realizaci reformy veřejných financí přes příjmovou stranu. Z nově přistupujících zemí máme nejvyšší daňovou kvótu. Další navyšování kvóty by mohlo ohrozit proces reálné konvergence. Hlavní opatření na straně příjmů scénáře reformy veřejných rozpočtů souvisí se synchronizací legislativy s EU v oblasti DPH a spotřebních daní. K poklesu příjmů by měl přispět mírný pokles DPPO. U té by vzhledem k daňové konkurenci zdanění korporací v EU existoval prostor k dalšímu poklesu. Záhodný by byl rovněž pokles vysokého podílu pojistného (sociální a zdravotní) na celkových daních a pojistném, který je nejvyšší ze všech členských zemí EU. To by ovšem vyžadovalo výše zmíněné systémové změny i na straně výdajů. Dlouhodobě by tedy spíše mělo docházet k jistému poklesu konsolidované daňové kvóty než k jejímu nárůstu. Reforma zaměřená na příjmovou stranu by navíc ignorovala pravý důvod vzniku současných rozpočtových problémů.

Dlouhodobé aspekty a pevné mantinely pro veřejné rozpočty do dnešní doby v rozpočtovém procesu ČR scházely. Neexistence takovýchto pevných mantinelů může způsobit nekonceptní zpolitizovaná rozhodnutí o nadměrném navyšování výdajů. Z toho pramení i nebezpečí, že vláda pak nebude ve středním období schopna realizovat priority své hospodářské politiky. Jednou z takových priorit je i přistoupení k eurozóně spojené s plněním fiskálních kritérií. Princip fiskálního cílení přinese do rozpočtového procesu závazný střednědobý mantinel, a měl by tak pravděpodobně posílit koncepčnější přístup k rozpočtu. Jeho konkrétní úspěch při hledání dlouhodobých úspor a snižování deficitů ovšem do značné míry závisí na tom, jak zásadní reformy bude vláda v rámci fiskálního cílení provádět.

Literatura

Bezděk Vladimír, Penzijní systémy obecně i v kontextu české ekonomiky (současný stav a potřeba reform), ČNB Praha 2000, zdroj na Internetu: <http://www.cnb.cz/pdf/vp2500.pdf>

Kubátová Květa, Český daňový systém v procesu reformy veřejných financí a možnosti a meze jeho reformy, zdroj na Internetu: <http://nb.vse.cz/fak1/cefius/Dokumenty/Kubatova.doc> 2002

Kopecký Josef, Vláda: Nové peníze čekají čtyřicátníky, Hospodářské noviny 19.11.2003

Dědek Oldřich, Přijetí eura: brzda nebo motor reálné konvergence, Politická ekonomie 4/2003

Mandel Martin, Tomšík Vladimír, Monetární ekonomie v malé otevřené ekonomice, s.253-278, Management Press, Praha 2003-12-12

Strategie přistoupení České republiky k eurozóně, 13.10.2003, zdroj na Internetu: http://www.cnb.cz/pdf/eurostrategie_09_2003.pdf

Rozpočtový výhled 2003-2006: Koncepce reformy veřejných rozpočtů, usnesení vlády č. 624/2003, zdroj na Internetu: <http://www.mfcr.cz/index.php?r=59>

Šaroch Stanislav, Tomšík Vladimír, Srholec Martin, Strategie české hospodářské politiky k současnému rozšíření Evropské měnové unie-kdy nahradit českou měnu eurem, VŠE 2003, Working Paper No. 5/2003, zdroj na Internetu: http://nb.vse.cz/khp/Veda/Working_papers/2003/wp0503.pdf

OECD Economic surveys: Czech republic 2003, OECD 2003, s. 54 – 69

OECD Journal on Budgeting-Vol.2 No.4, OECD 2003, s. 8-23
Erbenová Michaela, Měření rozpočtových deficitů, seminář ČSE říjen 1998, zdroj na Internetu: <http://www.cse.cz/soubory/bulletiny/etce-04.pdf>